

ERFGOEDHUIS
ZUID • HOLLAND

RAPPORTAGE

ONDERZOEK NAAR DE ERVEN
VAN MOLENS VAN SIMAV

KORTLANDSE MOLEN TE ALBLASSERDAM
JANUARI 2022

Erfgoedhuis Zuid-Holland

Marcus Laman – Ellen Steendam – Debby Davidse –
Onno Helleman

Oude Delft 116
Postbus 3092
2601 DB Delft

www.erfgoedhuis-zh.nl

I Inleiding

In opdracht van de Stichting tot Instandhouding van Molens in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden (SIMAV) heeft Erfgoedhuis Zuid-Holland in 2020 een onderzoek uitgevoerd naar een achttal molenerven, die eigendom zijn van de voornoemde stichting.

Dit betreft de molenerven van de Souburgse Molen en de Kortlandse Molen in Alblasserdam, de Jan van Arkel te Arkel en zes molens in de polder Streefkerk en Kortenbroek, te weten de Achtkante Molen, de Kleine Molen, de Hoge Tiendwegse Molen, de Sluismolen de Oude Weteringmolen en de Broekmolen.

In deze rapportage zijn de resultaten van de inventarisatie van het erf van de Kortlandse Molen te Alblasserdam beschreven.

De gegevens die in dit verslag zijn opgenomen, vloeien voort uit een beperkt onderzoek. Het is daarom aan te bevelen om aanvullend onderzoek te doen, om zodoende zoveel mogelijk informatie boven tafel te krijgen. Erfgoedhuis Zuid-Holland is altijd bereid aanvullend onderzoek te verrichten of vrijwilligers hierbij te ondersteunen.

Wij willen graag de mensen die ons hebben geholpen bij het onderzoek van harte danken voor hun welwillende medewerking. Dit zijn Michel Pantekoek en Juriean Kramer van SIMAV, Arie Hoek, molenaar van de 5de molen van de Nederwaard, Alex van der Perk van molenmakerij De Gelder en Jan Noorlander, oud-molenaar van de Broekmolen in Streefkerk.

Delft, januari 2022

II Opzet van het onderzoek

Het onderzoek betreft een quick scan van de molenerven, waartoe naast historisch onderzoek ook een onderzoek op locatie behoort. Om tot gedegen onderzoeksresultaten te komen is er een basisonderzoek verricht in diverse (online) archieven en bronnen. Aanvullend zijn er gesprekken gevoerd met (oud) molenaars of mensen die bij de molen betrokken zijn (geweest). Ten slotte is het molenerf bezocht en geïnventariseerd. Door de verscheidenheid van deze bronnen kon er toch een goed beeld van de historie en inrichting van het erf worden gevormd.

Leeswijzer

In hoofdstuk drie wordt eerst ingegaan op de ontwikkeling van de Polder Kortland en treft u de zakelijke gegevens aan. Vervolgens wordt verder ingezoomd op de bouw van de Kortlandse Molen en de molenaars die de molen hebben bemalen. Ook worden specifieke versieringen en stichtingsstenen die we op het erf aantreffen kort besproken. Daarna wordt ingegaan op de ontwikkeling van het molenerf, waarbij aandacht is voor de structuur, de opstallen en de groenelementen. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting. In dit stuk worden ook aandachtspunten en aanbevelingen genoemd. Er wordt afgesloten met een catalogus waarin de erfelementen in tabelvorm zijn weergegeven, waarbij wordt aangegeven welke elementen nog aanwezig zijn en hoe ze worden gewaardeerd. Eventuele adviezen zijn hier ingevoegd.

III Alblasserdam | de Kortlandse Molen

III.1 Polder Kortland

Zoals de naam Alblasserdam al aangeeft, is het riviertje de Alblas van een dam van het buitenwater afgesloten. De dam werd aanvankelijk meer oostelijk – op het grondgebied van het huidige Oud-Alblas – gerealiseerd. Dit gebeurde in 1277. Drie jaar later werd de afdamming westelijker – ter hoogte van de Kerkstraat van het tegenwoordige Alblasserdam – gelegd. Pas in 1599 verschoof de afsluiting (schutsluizen) naar de plek waar deze nu nog ligt. De huidige sluizen dateren overigens uit 1997.¹ De Alblas kreeg door de afdamming al vroeg de functie van boezem. Water werd hierin tijdelijk opgeslagen tot het bij een lage waterstand van de aan de getijden onderhevige rivier kon worden geloosd. Omdat dit op termijn te weinig soelaas bood, werd in 1366 besloten om het uitwateringspunt van de Overwaard naar de Lek te verleggen en het punt ook nog eens in westelijke richting (bij het dorp Elshout) te verplaatsen. Hiertoe werd de Groote of Achterwaterschap gegraven. In 1370 ging ook de Nederwaard er toe over om op hetzelfde punt water te lozen. Hiertoe werd oostelijk van Alblasserdam de Nieuwe Waterschap aangelegd. Beide voornoemde kanalen loosden het overtollige water op de rivier via een sluis wanneer het peil van de rivier dit toeliet. Als lozing niet mogelijk was, fungeerden de beide Waterschappen als boezem.

De polder Kortland ligt ten noorden van de Alblas. Oorspronkelijk vormden de polders Kortland en Blokweer één geheel, maar werden met de aanleg van het Nieuwe Waterschap van elkaar gescheiden. Beide polders lozen het overtollige water op het genoemd Waterschap.

Omdat door de ontginning van het veenpakket water werd afgevoerd en door oxidatie de grond inklonk, werd windbemaling in het gebied noodzakelijk. Deze werd waarschijnlijk in de tweede helft van de 15de eeuw ingezet. Begin 16de eeuw staat in “De Informacie upt stuck der Verpondinghe” uit 1514 te lezen dat het ambacht Alblasserdam bestaat uit drie polderdelen, namelijk de Wichpolder, ’t Cortland en ’t Blockwier. Elk deel werd bemalen door een polderwatermolen. De drie in “De Informacie” genoemde polderdelen komen overeen met de huidige Vinkepolder, Kortland en Blokweer. Van de oorspronkelijke drie molens resteren er heden ten dage nog twee: molen De Blokker en de Kortlandse molen.

Afb. 1 Kadastrale minuut 1811-1832 van de gemeente Alblasserdam, sectie B, blad 3 met in de blauwe cirkel de plek waar de Kortlandse molen staat aangegeven

¹ Meijer, Y., Alblasserdam – Kerkstraat, In: Erfgoedhuis Zuid-Holland, Archeologische Kroniek 2019, p. 5

De eerste betrouwbare informatie over de eigendom en de omvang van de percelen en het grondgebruik in Nederland vinden we in de kadastrale kaarten met bijbehorende leggers die aan het begin van de 19de eeuw (1811-1832) zijn vervaardigd. Afbeelding 1 geeft de kadastrale minuut (sectie B, blad 3) van de gemeente Alblasserdam weer waarop de polder Kortland is te zien.

In afbeelding 3 is door middel van kleur het grondgebruik van het noordelijk deel van de polder aangegeven (zie legenda aldaar). Een groot deel van de polder was aan het begin van de 19de eeuw in gebruik als wei- en hooiland. Daar waar de percelen direct grenzen aan het water (een bocht van de Alblas, het Nieuwe Waterschap en het Grote of Achterwaterschap) heeft de grond een ander gebruik. De kade langs het Nieuwe Waterschap (de huidige Kortlandschekade waar de Kortlandse Molen aan ligt) en die langs de Grote of Achterwaterschap staan geregistreerd als kade hooiland. Tussen de kade en het water liggen her en der stroken rietland. In de bocht van de Alblas en op enige percelen die de polder insteken liggen percelen bosch hakhout.

De kaden en de rietlanden waren toen de kadastrale kaarten en leggers werden opgesteld in bezit van het Hoogheemraadschap van de Nederwaard. De watermolen en erf waren – evenals het op de kaart aangegeven Kerkwegje (zie afb. 2) – in bezit van de Kortlandsche Polder.

Afb. 2 Detail van de kadastrale minuut (afb. 1) met daarop aangegeven de Kortlandse molen in de blauwe cirkel en het Kerkwegje dat tussen de kaden grenzend aan de Nieuwe en de Grote of Achterwaterschap de polder doorkruiste.

In de huidige situatie (zie afb. 4) zien we een groot areaal van de polder is bepant met bomen. Het Kerkwegje is als structuur nog herkenbaar.

Legenda

Weiland

Hooiland

*Hooiland
kade*

*Bosch
hakhout*

Rietland

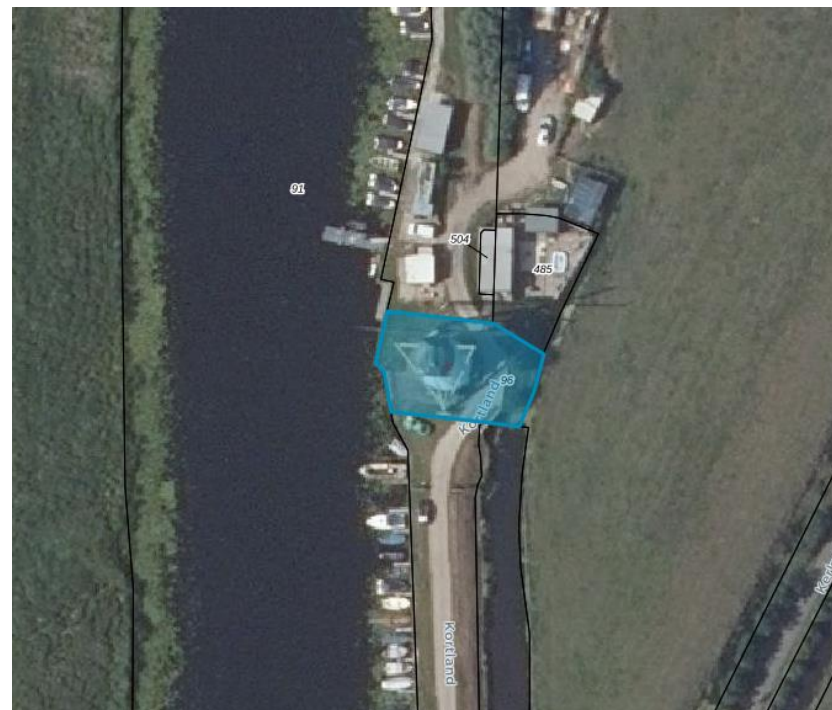
Afb..3 Kadastrale minuut 1811-1832, gemeente Alblasserdam, Sectie B, blad 3, detail, deels ingekleurd

Afb. 4 Een recent beeld van een deel van de Kortlandse polder

III.2 Zakelijke gegevens Kortlandse Molen

Naam object:	Kortlandse Molen
Adres object:	Kortland 36 2954 LD Alblasserdam
Gemeente:	Alblasserdam
Coördinaten:	105851 - 431829
Kadastrale gegevens:	gemeente Alblasserdam Sectie: D Perceel: 96
Rijksmonument:	monumentnummer: 7095
Naam object:	Kortlandse Molen
Status:	beschermd
Aanwijzingsbesluit:	inschrijving register: 7 mei 1968
Redengevende Omschr:	Kortlandse Molen. Poldermolen uit 1890, ronde stenen molen, waarvan de kap gedekt is met riet uit 1860.
Beschermd gezicht:	Niet van toepassing
Status:	Beschermd
Aanwijzingsbesluit:	7 mei 1968
Molenaar(s):	Dirk Barten en Jan Ensing

Afb. 5 Recente kadastrale kaart Sectie D, nummer 96

III.3 Poldermolen de Kortlandse Molen

III.3.1 Oprichting van de Kortlandse Molen

De huidige Kortlandse Molen is gebouwd in 1890. Voordien stond er op de plaats van de huidige molen een houten wipmolen, die in dat jaar door brand verloren ging. De opvolger werd een ronde stenen gemetselde molen van een bijzondere vorm. De molenromp is de eerste drie meter zuiver cilindrisch opgemetseld, waarna de romp in een vrij getailleerde conische vorm doorloopt. De molen heeft hierdoor enigszins het silhouet van een veelkantige houten molen. Deze bouwwijze werd bij meerdere molens in Alblasserdam toegepast, te weten de molen van de polder Ruigenhil (1846), korenmolen De Hoop (1847), de molen van de polder het Nieuwland (1855) en de Souburghse Molen (1860). De Kortlandse Molen valt met zijn veel latere bouwjaar wel duidelijk 'uit de toon'. Waarschijnlijk zijn de voorgenoemde molens toe te schrijven aan dezelfde 'fabriek', molenmaker of metselaar.

De Kortlandse Molen is uitgevoerd met een scheprad aan de buitenzijde van de molen. Op de oudst bekende foto's was het scheprad al rondom afgetimmerd met schotten. Dit is ongetwijfeld aangebracht voor de veiligheid en het spatwater. De huidige schotten zijn iets lager dan de oorspronkelijke, waardoor het scheprad meer in het zicht is. Een buitenscheprad tegen de romp van een bovenkruier is bijzonder, maar niet uniek in de regio. Onder meer molens te Oud-Alblas, Molenaarsgraaf en Giessenburg hebben/hadden buitenschepraderen. Door het scheprad buiten te plaatsen kan er in de molen meer woonruimte worden gecreëerd. Opvallend is dat dergelijke stenen bovenkruiers alleen in het waterschap de Nederwaard voorkwamen. De Overwaard werkte alleen met achtkanten en wipmolens.

Afb. 6 Gemeente Alblasserdam, kadastrale minuut 1811 – 1832, sectie B, blad 3, detail.
Het vierkante vlakje op de kaart verbeeld de vorige Kortlandse Molen, een wipmolen.
Op dezelfde plaats verrees in 1890 de huidige stenen molen.

De Kortlandse Molen heeft tenminste twee voorgangers gekend. Het is echter zeer aannemelijk dat er nog een derde voorganger is geweest, daar de oudste vermelding al dateert uit 1542. Op een proceskaart uit dat jaar staat er ter plaatse van de huidige molen al een molen ingetekend. Op 6 augustus 1719 waaide de toenmalige molen om. Dit gegeven is opvallend, omdat ook twee jaar daarvoor een zware storm vele molens in Zeeland en het zuidwesten van Zuid-Holland velde. De herbouw van de molen kostte 2.257,40 gulden. Deze molen heeft – vermoedelijk – dienstgedaan tot 1890. De molen verkeerde op dat moment mogelijk in een slechte staat. Bij het aanbesteden van de bouw op 15 maart van dat jaar werd vermeld dat drie funderingszijden van de oude molen moesten worden uitgegraven. Waarschijnlijk was het de bedoeling om de fundering van de oude molen te verwijderen, met uitzondering van de zijde met de waterlopen. Deze konden dan hergebruikt worden. Het afkomende hout van de voorganger moest opnieuw verwerkt worden in de nieuwe molen. Daarnaast dienden de nog in goede staat verkerende roeden, bovenas en gaande werk te worden herplaatst. Het heeft er alle schijn van dat de oude molen constructief 'op' was. Het werk werd voor 3.090 gulden gegund aan Maarten van der Plaat in Alblasterdam. Het uitbreken van de oude fundering en alle nieuwe metselwerk werd gegund aan Marinus de Kloe voor 1.560 gulden, eveneens uit Alblasterdam afkomstig. Voor de fundering waren 40 houten palen van 16 meter lengte gemoeid. Er werd daarnaast bepaald dat de molenromp binnen vijf weken op hoogte moest zijn, uiteraard na het gereedkomen van de fundering. De molen heeft een bijzonder gietijzeren rollenkruiwerk, dat mogelijk sinds de bouw aanwezig is. De naburige Souburghse Molen kent een vergelijkbaar systeem. De molenromp werd bij de bouw zowel aan de binnen- als buitenzijde gepleisterd. Pas na de restauratie in 1967-1969 werd de romp gewit. De molen heeft daardoor een frisser aanzien dan voorheen.

De molen bemaalde tot 1953 de polder Kortland. Er was geen hulpgemaal. In 1953 werd de bemaling overgenomen door een nieuw elektrisch gemaal. Tot die tijd was de molen tevens seinmolen voor de Nederwaard.²

Afb. 7 Kortlandse molen vanuit het zuiden, rond 1935-1940, met schuur onder zadeldak links en wagenschuur rechts.

² Kortlandse Molen, www.molendatabase.nl

III.3.2 De Molenaars

Eeuwenlang is de grondwaterstand van de Polder Kortland met behulp van de Kortlandse Molen op peil gehouden. De molenaars die hiervoor hebben zorggedragen werden aangesteld door het polderbestuur. In het kader van de inventarisatie is er geen archivalisch onderzoek gedaan om hierover meer aan de weet te komen. Onderstaande, wordt een aantal molenaars beschreven die in de afgelopen eeuwen met de molen hebben gemalen.

Pieter Bastiaensz. Bas

1665 - 1672

Op 11 november 1646 wordt er een Pieter Bas gedoopt te Alblasserdam als zoon van Bastiaen Bas en Pouwelsken Cornelis.

Op 16 april 1669 hebben Pieter Adriaens, molenaar van de Nederwaard, en Adriaen Jansz. Goey, molenaar van de Blokweerse watermolen, de waterstand gemeten van het *winterwater* in Blokweer (dit was 11 duim boven het zomerpeil). Op verzoek van de watergraven van de Nederwaard verklaarde Pieter Bastiaensz. Bas, watermolenaar van de polder Kortland, dat de genoemde polder op 1 augustus 1669 nog niet vrij was van het winterwater.³

Willem Corneliszn.

Genoemd in de rekening van 2 augustus 1727 (zie onder).

Ary Leendertszn. Pijl

Genoemd in de rekening van 2 augustus 1727 (zie onder).

Jan de Gooy

Begonnen in 1727

In de rekening van de polder Kortland van 2 augustus 1727 staat vermeld dat aan de gewezen molenaars, Ary Leendertsz. Pijl en Willem Corn., een bedrag van f 54 is te betalen als maalloon betreffende den Kortlandse molen. Dezelfde personen ontvangen nog aan arbeidsloon en gedane leveranties een

bedrag van f 1-11. De tegenwoordige molenaar, Jan de Gooij, ontvangt: f 1-4.⁴

Willem Cornelisz. Slagboom

Genoemd in 1729

Willem Cornelisz. Slagboom is gedoopt in Hendrik-Ido-Ambacht op 25 juli 1677 als zoon van Cornelis Willemsz. en Neeltje Pieters Cay. Hij overleed op 17 juni 1736 te Alblasserdam. Hij is gehuwd met Deeltje Pieters Korteland. Het echtpaar krijgt – voor zover we weten – drie kinderen, waaronder Cornelis Willemsz. Slagboom (zie hieronder).

Cornelis Willemsz. Slagboom

1745 – 1747

Cornelis Willemsz. Slagboom werd gedoopt te Alblasserdam op 2 oktober 1712 als zoon van bovengenoemde Willem Cornelisz. Slagboom en Deeltje Pieters Korteland. Hij overleed te Alblasserdam op 25 oktober 1749. Hij huwt Aaltje Klaas Groenendijk, geboren in Oud-Alblas rond 1709 als dochter van Klaas Ariensz. Groenendijk en Lijsbeth Herberts Houweling. Aaltje Klaas Groenendijk overlijdt te Alblasserdam op 15 maart 1777. Het echtpaar krijgt drie kinderen: Pieter, Willem en Claas.

Dirk Bastiaenszn. Corporaal

1748 – 1750

Dirk Bastiaensz. Corporaal werd gedoopt in Bleskensgraaf op 23 november 1721 als zoon van Bastiaen Dirksz. Corporaal en Grietje Cornelis. Hij overlijdt in Bleskensgraaf op 23 april 1804. Hij huwt Trijntje Simons van den Berg op 11 april 1751 (kerkelijk) in Alblasserdam. Trijntje Simons van den Berg is gedoopt in Streefkerk op 13 februari 1724 als dochter van Simon Joostz. Van den Berg en Marigje Cornelis.

Cornelis Bastiaenszn. Corporaal

Begonnen in 1751

³ Boersma 1939, p. 307

⁴ Boersma 1939, 110

Mogelijk een broer van Dirk Bastiaensz. Corporaal. Cornelis Bastiaensz. Corporaal is geboren op 24 december 1724 te Bleskensgraaf. Voor ouders zie boven.

Cornelis Gerritszn. Velthuisen

1752 – 1755

Cornelis Jacobszn. Hoek

1756 - ?

Hendrik Janszn. de Bruyn

1757 – 1758

Frederik Pieterszn. de Lange

1759 – 1760

Bastiaan van Treure

1761 - ?

Willem van Treure

1762 – 1763

Gerrit Velthuisen

1764 – 1779

Klaas Verkerk

1780 – ?

Fas Haaksman

1781 – 1798

Klaas Prins

1799 – ?

Hendrik Haaksman

1800 – ?

Pieter de Beeld

Genoemd in 1805

Hartkoorn

Gestopt op 31 oktober 1903

Johannes Noorlander

1 november 1903 – 1949

Johannes Noorlander, is geboren op 31 maart 1873 te Streefkerk als zoon van Cornelis Noorlander en Cornelia van der Graaf. Hij huwde op 20 augustus 1897 te Alblasterdam met Johanna Hoek, geboren 16 december 1874 te Nieuw-Lekkerland als dochter van Jan Hoek en Maria Versluijs. Johannes Noorlander overlijdt 31 januari 1949 te Alblasterdam op 75-jarige leeftijd. Johanna Hoek overlijdt op 8 januari 1951 te Alblasterdam.

Afb. 8 Foto ter gelegenheid van het 50-jarig huwelijk van Jan Noorlander en Johanna Hoek op 20 augustus 1947. Het bruidspaar poseert te midden van hun kinderen, kleinkinderen (en achterkleinkinderen ?) voor de Kortlandse molen die in de feeststand.

Afb. 9 Portret van Johanna Hoek, de vrouw van Johannes Noorlander

Johannes Albert Noorlander

25 mei 1944 (hulpmolenaar)

Jan Cornelis Noorlander

1 februari 1949 – 1 januari 1954

C. Noorlander

1969 – 1 april 1991

A. van Krimpen

1 april 1991 – 1991

Dirk Barten en Jan Ensing

(heden)

III.3.3 Versieringen

Eenvoudige baard, donkergroen geverfd, afgewerkt met enige witgeschilderde krullen. Tussen de voeghouten en de steunder in wit de opschriften '18 90'.

Afb. 10 Zicht op de versieringen in de baard.

In de molenromp is een gevelsteen aangebracht met het opschrift 'De eerste steen gelegd door P. Tuijtel Sr, voorzitter, op 23 mei 1890. C. Zwartbol. A. Blom. Heemraden. W. Eikelboom...'. Een gedeelte van de steen is niet meer leesbaar vanwege een aanbouw (afb. 11).

Afb. 11 Detailopname van de gevelsteen. De tekst is door een aanbouw niet geheel zichtbaar.

III.4 Het molenerf van de Kortlandse Molen

III.4.1 Elementen op het molenerf

Het molenerf van de Kortlandse Molen heeft door de eeuwen heen verschillende veranderingen ondergaan, afhankelijk van de eisen van het polderbestuur en de molenaars die er woonden en werkten. De meest ingrijpende verandering van het erf manifesteerde zich in de jaren dertig van de vorige eeuw. Met de start van een melkveebedrijf en de bijbehorende nering zijn er in de dertiger jaren van de 20ste eeuw enkele elementen aan het erf toegevoegd, waaronder een wagenschuur of keet.

Afb. 12 Molenerf aan de westzijde met een band van gele en rode straatklinkers rond de molen. Achterin is het stenen schuurtje en een speelmolen te zien.

Net als bij vele poldermolens in de Alblasserwaard was er bij de Kortlandse Molen ook een schuur aanwezig. Op historische afbeeldingen is een forse houten schuur zichtbaar met een rechthoekig grondplan met de lengterichting evenwijdig aan de kade, dus in de oriëntatie noord-zuid (afb. 7 en 15). De schuur is bekleed met gepotdekselde geteerde delen. Het zadeldak heeft Hollandse pannen. Aan de oostzijde is een aanbouw aanwezig met schuin aflopend dak. Deze schuur deed – in ieder geval vanaf de jaren dertig – dienst als stal voor het vee en het paard. Direct achter deze schuur was een hooiberg gesitueerd, bedoeld voor opslag van voeding voor het eigen vee.

Molenaar Johannes Noorlander is op een nog onbepaald moment begonnen met het houden van koeien. Het was crisistijd en de kinderen van Noorlander werden eropuit gestuurd om molten te vangen. Een velletje bont bracht per stuk een gulden op. Met de opbrengst van deze lucratieve vangst en handel werden steeds meer koeien aangeschaft. Voor het transport van de geproduceerde melk werd aanvankelijk een handkar gebruikt, later een twee-assige wagen. Deze wagen kon waarschijnlijk niet in de schuur worden gestald.

Afb. 13 Johannes Noorlander (op de bok) met paard en wagen op de kade bij de Kortlandse molen. Zoon Arie Gerrit Noorlander staat rechts op de foto.

Ten zuidwesten van de molen verscheen een eenvoudige rechthoekige wagenschuur of wagenkeet onder lessenaardak (afb. 7). In 1939 opende Noorlander een nieuw woon/winkelpand op Reederijstraat 10-12 (thans Waalmondelaan 9-11). In 1970 werd de zaak overgedragen aan de familie Verhoeven.⁵

Afb. 14 Johannes Noorlander op de bok van de melkwagen in de Kerkstraat in Alblasserdam met dochters Pietje (links) en Sijgje (rechts), jaren '30 van de 20ste eeuw

Op alle historische afbeeldingen zijn groene elementen op het erf zichtbaar. Hakhout is vooral waarneembaar tussen de achterwaterloop en de schuur. Het staat ten zuidoosten/oosten van de molen en werkt zodoende zo min mogelijk windbelemmerend, aangezien het uit deze richtingen niet heel vaak waait. De bomen staan bovendien in het dijktaalud, waardoor ze een lagere grondslag hebben dan het eigenlijke molenerf. Ten behoeve van de eigen voedselvoorziening was er ten noordoosten van de schuur een moestuin

⁵ Bron Johan Noorlander (Streefkerk)

gesitueerd. Hoe deze tuin exact was ingericht, is niet bekend. De beschikbare historische afbeeldingen geven daarin onvoldoende inzicht. Wel is zichtbaar dat aan de oostzijde van de tuin, direct langs de daar lopende kadesloot, rietmatten en houten schotten waren geplaatst om de koude oostenwind van de tuin te weren. Langs deze sloot stonden ook enkele knotwilgen. De tuin was gesitueerd op een langgerekt, driehoek-vormig perceel, direct gelegen aan de kade. Wanneer deze aanvulling op het erf is gerealiseerd, is niet bekend. Op het minuutplan van 1811-1832 (afb. 6) is dit perceel nog niet waarneembaar.

Afb.15 Zicht vanuit het zuiden op het erf, met rechts houten schuur onder zadeldak en op de voorgrond twee roeden (1967)

Het molenerf is vanouds bereikbaar komende vanuit Alblasserdam via een pad over de kade. Dit pad zal vermoedelijk oorspronkelijk onverhard zijn geweest. Op de beschikbare afbeeldingen is steeds een enigszins verhard

karrespoor zichtbaar. Dit pad loopt oostwaarts pal langs de molenromp om vervolgens op het achtererf bij de schuur te eindigen. Deze situatie is thans nog aanwezig. Om voertuigen de molen te kunnen laten passeren, dient de molen daarom telkens op dezelfde positie terug te worden gekruid. Ten behoeve van de veiligheid rond de molen zijn er op het erf enkele hekwerken geplaatst. Boven de uitmonding van de voorwaterloop is een breed houten hekwerk zichtbaar, bestaande uit 6 vierkante houten hekpalen met daartegen aan de binnenzijde drie vrij smalle houten planken. Het hekwerk loopt aan weerszijden van de waterloop ruim 2,5 meter door. Op de beschikbare historische afbeeldingen is er een breed witgeschilderd hekwerk zichtbaar boven de achterwaterloop, bestaande uit 7 vierkante hekpalen, met aan de binnenzijde op twee niveaus vrij smalle planken. Het hekwerk is geklemd tegen – wat lijkt – een houten brug voor de frontmuur van de achterwaterloop. Deze constructie komt nog voor bij molen nummer 5 van de Nederwaard in Kinderdijk en verschaft de mogelijkheid om de molen te passeren wanneer het wiekenkruis boven de achterwaterloop draaide. Het hekwerk heeft op latere afbeeldingen een verwaarloosde indruk en is dan volledig geteerd.

Het molenerf is aan de zuidzijde op de kade afgescheiden met een geteerd houten hekwerk, dwars op de kade, bestaande uit vierkante houten hekpalen met daartegen op drie niveaus vrij smalle houten planken. Bovenop de kade is een eveneens geteerd houten landhek aanwezig. Ten noordoosten van de achterwaterloop is het molenerf tot in de periode 1975-1980 afscheiden met 10 betonnen paaltjes, witgeschilderd, en voorzien van een afgeplatte puntvormige kop. De paaltjes zijn op twee niveaus met elkaar verbonden door in een donkere kleur geschilderde ijzeren strippen of stangen (afb 16). Dit hekwerk is in de jaren zeventig (?) vervangen door een houten hek.

Afb. 16 Zicht op de molen en twee schuren vanuit zuidoosten. Rechts van het waterloophek de betonnen hekpaaltjes (1955).

Even ten noordwesten van de molen staat tegenwoordig een eenvoudige gemetselde schuur onder een lessenaardak met golfplaten van recentere datum. Op foto's van na 1962 is een vergelijkbaar bouwvolume te zien, waarmee het bouwjaar van deze schuur rond 1960 zal liggen. Aan de voorzijde is in het midden van de gevel een enkele draaideur geplaatst. In de linker zijgevel zit een hergebruikt ijzeren stalvenster. Tegen de achtergevel bevindt zich een smal houten uitbouw onder lessenaardak.

Langs de oostzijde van de kade (op de plek waar de moestuin heeft gelegen) staat een eenvoudige houten woning van één bouwlaag die uit de jaren negentig van de vorige eeuw stamt en geen onderdeel van het molenerf is.

De huidige molenaar woont niet bij de molen.

Afb. 17 Bakstenen schuurtje (van rond 1960) en speelmolen ten noordwesten van de molen (2020).

Afb. 18 Houten hekwerk aan de noordoost zijde (2020).

III.4.2 Aandachtspunten en advies

Het molenerf van de Kortlandse Molen is in de afgelopen eeuw aan ingrijpende wijzigingen onderhevig geweest. Op de beschikbare historische afbeeldingen van vóór 1970 zien we een molenerf met een schuur onder zadeldak aan de noordoostzijde, een kleine schuur onder zadeldak aan de noordwestzijde en een (wagen)schuurtje onder licht hellend plat dak aan de zuidwestzijde. Op foto's uit deze periode zien we ook groene elementen aan de noordoostzijde, die als windvang fungeerden voor de daar achter liggende moestuin.

Het huidige molenerf wordt gekenmerkt door harde grenzen tussen bestrating en gras. Beide elementen zijn afzonderlijk ook vrij monotoon, in tegenstelling tot vroeger. Toen was het gras niet glad gemaaid en de halfverharding zag er ook qua structuur diverser en levendiger uit. Omdat ook de moestuin niet meer aanwezig is, ontbreekt het organische karakter op het erf. Die sfeer van vroeger werd verstrekt door de bijgebouwen, die nu op uitzondering van een stenen schuurtje na ontbreken.

Het pad over de kade geeft vanuit het zuiden toegang tot het molenerf. Bij de entree staat een toegangshek dwars over de kade.

Het pad gaat op het molenerf aan de oostzijde om de molen en loopt daarna in een boog naar rechts zo'n 20 meter verder om bij een kleine parkeerplaats en een open opslagplaats te eindigen (behorend bij de botenvereniging). Men kan ook via een smal voetpad naar de aanlegplaatsen van de boten.

Aan de achterzijde is geen hek dat de grens van het molenerf aangeeft. Geadviseerd wordt om hier de grens met een passend hek, met historische opbouw, te markeren.

het stenen schuurtje is een plaats gecreëerd van stoeptegels. Op de plaats staan onder andere een speelmolen, een buitenoven, een houten picknicktafel met banken. Het maakt een rommelige indruk (zie afb. 20).

Afb. 19 Zicht op westzijde van het molenerf rond 1930.

Afb. 20

III.5 Catalogus

Element	Aanwezig	Omschrijving	Waardering/advies
AFSCHEIDINGEN			
Zone 1			
Grenspalen	Niet aanwezig		
Afscheidingen	Aanwezig	Het molenerf is aan de zuidzijde op de kade afgescheiden met een geteerd houten hekwerk, dwars op de kade, bestaande uit vierkante houten hekpalen met daartegen op drie niveaus vrij smalle houten planken. Op de kade is een eveneens geteerd houten landhek aanwezig. Ten noorden van de achterwaterloop is het molenerf afscheiden met 10 betonnen paaltjes, witgeschilderd, en voorzien van een afgeplatte puntvormige kop. De paaltjes zijn op twee niveaus met elkaar verbonden door in een donkere kleur geschilderde ijzeren strippen of stangen.	Het huidige zwart geteerde hek aan de noordoost zijde wordt door de afwijkende kleur laag gewaardeerd (afb. 13). Advies: schilder dit hek wit waarmee het beter aansluit bij het waterloophek en zichtbaarder is (veiligheid). Ook wordt geadviseerd om aan de achterzijde op de grens van het molenerf een hek te plaatsen, dat past bij het cultuurhistorisch beeld.
Zone 2			
Afzet- en veiligheidsherken	Niet aanwezig		
Waterloopheken	Aanwezig	Boven de uitmonding van de voorwaterloop is een breed houten hekwerk zichtbaar, bestaande uit 6 vierkante houten hekpalen met daartegen aan de binnenzijde drie vrij smalle houten planken. Het	De huidige voorwaterloopheken zijn niet origineel, maar sluiten qua vormgeving en kleur (wit) aan op de heken die op historische

		hekwerk loopt aan weerszijden van de waterloop ruim 2,5 meter door. Op de beschikbare historische afbeeldingen is er een breed witgeschilderd hekwerk zichtbaar boven de achterwaterloop, bestaande uit 7 vierkante hekpalen, met aan de binnenzijde op twee niveaus vrij smalle planken. Het hekwerk is geklemd tegen – wat lijkt – een houten brug voor de frontmuur van de achterwaterloop. Deze constructie komt nog voor bij molen nr. 5 van de Nederwaard in Kinderdijk en verschaft de mogelijkheid om de molen te passeren wanneer het wiekenkruis boven de achterwaterloop draaide. Het hekwerk heeft op latere afbeeldingen een verwaarloosde indruk en is dan volledig geteerd.	afbeeldingen te zien zijn en worden positief gewaardeerd. Het huidige hek op de voorwaterloop is wel korter (4 palen i.p.v. 6; zie afb. 14).

Element	Aanwezig	Omschrijving	Waardering
ERFBEBOUWING			
Molenaarswoning	Niet aanwezig	De molen bezit een inpandige molenaarswoning. Er zijn op het erf geen sporen waargenomen die duiden op een separate molenaarswoning.	
Zomerhuis	Niet aanwezig		
Schuur	Aanwezig		
Bakhuis	Niet aanwezig		
Stookhok	Niet aanwezig		

Gemak	Niet meer aanwezig	Op de beschikbare historische afbeeldingen is geen gemak waargenomen. De mogelijkheid bestaat dat deze geïntegreerd was in de voormalige schuur of daar tegen aangebouwd was.	
Dierenverblijven	Niet meer aanwezig	Molenaar Noorlander hield vanaf de jaren dertig van de vorige eeuw enkele koeien in de schuur achter de molen. Voor het uitventen van de melk gebruikte hij een paard.	
Hooiberg	Niet meer aanwezig	Ten noorden van de schuur is een hooiberg aanwezig geweest.	
Roedenloods	Niet aanwezig		
Gemaal	Niet aanwezig		

Element	Aanwezig	Omschrijving	Waardering
PADEN EN VERHARDINGEN			
Verhardingen rond de molen		Het molenerf was tussen de molenromp en de achterwaterloop voorzien van halfverharding, ontstaan als voortzetting van het pad op de kade. Deze verharding loopt door tot de grote schuur. De beschikbare historische afbeeldingen geven helaas geen zicht op eventuele verhardingen aan de noord- en westzijde van het erf.	De huidige verharding rondom de molen is te omvangrijk. De rode klinkers zijn niet passend voor het molenerf.
Paden op het erf		Zie 'verhardingen rond de molen'.	
Paden over kaden		Ten zuiden van de molen is er op de kruin van de boezemkade een halverhard pad waarneembaar.	
Paden door de polders		Ten zuidoosten van de molen is de 'Kerkweg' gelegen. Dit pad ontspruit zich op circa 130 meter ten zuiden van de molen van het Kortland en loopt in ZW-NO richting door de polder tot tegen de Middelkade. Daar ligt een voetbrug over het Waterschap van de	

		Overwaard. Deze voetbrug komt al voor op de eerste kaarten van het gebied (1e kwart 19 ^{de} eeuw). De reden waarom deze weg de Kerkweg heet is (nog) niet bekend. De weg raait op de kerk van Nieuw-Lekkerland en ligt evenwijdig aan de rooilijn tussen de kerktorens van Nieuw-Lekkerland en Alblasserdam. De afstand tussen de weg en de rooilijn bedraagt 66 meter. De weg raait niet zuiver op de kerk van Alblasserdam.	

Element	Aanwezig	Omschrijving	Waardering
ELEMENTEN / BEWONING			
Boenstoep	Niet (meer?) aanwezig		
Waterput of –pomp	Niet aanwezig		
Waslijn	Niet aanwezig		
Speel- en Industriemolens	Aanwezig	Er was tijdens veldbezoek een speelmolen aanwezig.	
Spinnetjes of spintjes	Niet aanwezig		
Visserij elementen	Niet aanwezig		

Element	Aanwezig	Omschrijving	Waardering
GROENE EN LANDSCHAPPELIJKE ELEMENTEN			
Riet- en hooilandjes	Niet meer aanwezig	Aan het begin van de 19 ^{de} eeuw en mogelijk eerder waren er tussen de Nieuwe Waterschap en de kade op een aantal plekken rietlandjes.	
Natuurlijke oevers	Aanwezig	Zowel aan de polderzijde als aan de boezemzijde was er sprake van natuurlijke oevers.	Thans is de boezemzijde beschoeid. De polderzijde kent nog steeds natuurlijke oevers.
Boomgaard / fruitbomen	Niet meer aanwezig	Direct ten oosten van de molen zijn op historische afbeeldingen ten zuiden van de grote schuur twee vrij forse fruitbomen waarneembaar. De stammen zijn gewit.	
Moestuin / kleinfruit	Niet meer aanwezig	Vermoedelijk was er een moestuin gesitueerd ten oosten/noordoosten van de grote schuur. Er zijn op die plaats diverse kleine eenvoudige houten bouwsels waarneembaar, alsmede rietschermen en houten schuttingen. Er zijn helaas nog geen afbeeldingen bekend die een moestuin op deze plaats bevestigen.	
Lijnvormige beplanting	Niet aanwezig		
Knotbomen/hakhout	Niet meer aanwezig?	Ten oosten van de moestuin, direct langs de kadesloot, zijn enkele knotbomen aanwezig geweest.	Aan de zuidoostzijde staan twee knotwilgen. Deze krijgen een positieve waardering.
Siertuin	Niet aanwezig		
Zichtlijnen	Niet (meer) aanwezig	De molen was seinmolen voor het waterschap de Nederwaard. Alle omliggende poldermolens moesten het sein van deze molen	

		opvolgen. Vanwege beplantingen zijn de zichtlijnen gedeeltelijk verdwenen.	

Element	Aanwezig	Omschrijving	Waardering
WEZENSVREEMDE ELEMENTEN			
Elektriciteitskastje	Aanwezig	Er staat een moderne groen gekleurde schakel- of meterkast ten oosten van het pad.	De locatie van het schakelkastje krijgt een negatieve waardering.
Putdeksel	Niet aanwezig		
Bovengrondse gastank	Niet aanwezig		

Element	Aanwezig	Omschrijving	Waardering
AANDACHTSPUNTEN			
Kleurgebruik		De Kortlandse Molen kent een vrij bonte kleurstelling. Het kleurenpalet is in de afgelopen decennia iets versoberd en teruggebracht naar het kleurenschema van voor 1967-'69 (jaar van restauratie). Zo is het voorhek van het gevlucht weer volledig zwart. Op het erf zijn geen geschilderde elementen meer aanwezig die dateren uit de tijd dat de molen nog in bedrijf was. Op historische afbeeldingen is zichtbaar dat alle rond de molen staande elementen aansloten bij het in de streek gebruikelijke,	

		d.w.z. sober en doelmatig. Er is geen sprake van uitbundig schilderwerk in contrasterende kleuren.	
Streek eigenheid		Alle rond de molen aangetroffen elementen sluiten aan bij het in de streek gebruikelijke, d.w.z. sober en doelmatig.	
Roerend erfgoed		De molen was seimolen van de Nederwaard. Er dient te worden onderzocht of er nog restanten van dit verleden bewaard zijn gebleven.	

Element	Aanwezig	Omschrijving	Waardering
NEVENACTIVITEITEN			
Gebruik van tuinland	N.B.		
Vissen	N.B.		
Riet snijden	N.B.		
Daglonerswerk/boer	Niet meer aanwezig	Johannes Noorlander is op een nog onbepaald moment begonnen met het houden van koeien. Het was crisistijd en de kinderen van Noorlander werden eropuit gestuurd om mollen te vangen, wiens bont per stuk een gulden opbracht. Uit de opbrengst van deze lucratieve vangst werden steeds meer koeien aangeschaft. De melk van deze koeien werd door Noorlander eerst met een handkar en later met paardenwagen uitgevent. In 1939 opende Noorlander een nieuw woon/winkelpand op Reederijstraat 10-12 (thans Waalmondelaan 9-11). In 1970 werd de zaak overgedragen aan de fam. Verhoeven. (bron: Jan	

		Noorlander (Streefkerk) en boek Alblaserdamse winkels en bedrijven)	
Extra werk waterschap	N.B.		
Tuinder	N.B.		
Turf steken	N.B.		
Klompen maken	N.B.		
Mollen vangen	Niet meer aanwezig	De kinderen van molenaar Noorlander werden eropuit gestuurd om mollen te vangen. Van de opbrengst van de verkoop van het bont werd steeds een koe gekocht. Hierdoor kon Noorlander een goed bestaan opbouwen als melkboer.	

Literatuur en bronnen

Bicker Caarten, A., *Middeleeuwse watermolens in Hollands polderland. 1407/'08 – rondom 1500*, Stichting Uitgeverij Noord-Holland, Wormerveer 1990

Boersma, P., *Alblasserdam heden en verleden in honderd opstellen beschreven*, 1939

Groningen, C.L. van, *De Alblasserwaard*, Waanders Uitgevers, Zwolle / Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 1992

Ouweneel-van Dam, B., *Alblasserdamse winkels en bedrijven in vroeger jaren*, Stichting Publicaties West-Alblasserwaard 2006

<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/>

<https://simav.nl/>

<https://wiewaswie.nl>

Fotoverantwoording

Regionaal Archief Dordrecht: foto voorzijde, 7

De Hollandsche Molen: 16, 19

Collectie Arie Hoek: 8, 9, 13, 14

Historische Vereniging West-Alblasserwaard:

Kadaster: 5

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: 1, 2, 3, 6

Colofon

Fotografie (tenzij anders vermeld):

Marcus Laman

Tekst

Debby Davidse

Onno Helleman

Marcus Laman

Redactie:

Onno Helleman

Ellen Steendam

© Erfgoedhuis Zuid-Holland

Niets uit deze uitgave mag op enigerlei wijze worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van stichting Erfgoedhuis Zuid-Holland.

ERFGOEDHUIS
ZUID • HOLLAND